

بررسی تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان

مریم زینی^{**}
دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران
mar.me6866@gmail.com

منیره دیزجی^{*}
دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران
dizaji@iaut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۲۵

تاریخ اصلاحات: ۱۳۹۷/۰۹/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۹/۱۸

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان می‌باشد. این پژوهش براساس ماهیت و روش گردآوری داده‌ها، یک پژوهش توصیفی-پیمایشی و از لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. جامعه‌ی آماری پژوهش دانشجویان زن مقطع تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز بوده است. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش به غیر از مطالعات کتابخانه‌ای، پرسشنامه‌ی محقق ساخته در طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت بود که روایی و پایایی آن تأیید شده است. پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۷۸ بدست آمده و داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Lizrel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی (مهارت‌های شخصی، مهارت‌های مدیریتی و مهارت‌های فنی) زنان تأثیر دارند. همچنین براساس نتایج به دست آمده از بار عاملی و تحلیل عاملی تأییدی از میان متغیرهای مربوط به مهارت‌های شخصی کارآفرینی، بیشترین بار عاملی مربوط به مهارت‌های پافشاری، مقاومت و پشتکار و کمترین بار عاملی مربوط به مهارت نوآوری بوده است. از طرفی دیگر در بین متغیرهای مربوط به مهارت‌های مدیریتی کارآفرینی، بیشترین بار عاملی مربوط به ایجاد و حفظ روابط انسانی و کمترین بار عاملی مربوط به مهارت مذاکره و از بین متغیرهای مربوط به مهارت‌های فنی کارآفرینی بیشترین بار عاملی مربوط به مهارت نظارت و ارزیابی محیط و کمترین بار عاملی مربوط به مهارت مری‌گری بوده است. لذا توصیه می‌شود دانشگاه‌ها طراحی دوره‌های آموزشی کارآفرینی را در سرفصل و محتوای دروس گنجانده و با بکارگیری اساتید متخصص و برگزاری کارگاه‌ها به توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی بویژه تقویت مؤلفه‌هایی که دارای بیشترین بار عاملی می‌باشند، بپردازند.

واژگان کلیدی

آموزش‌های دانشگاهی؛ آموزش کارآفرینی؛ مهارت‌های کارآفرینی؛ مهارت‌های شخصی؛ زنان دانشگاهی.

۱- مقدمه

در عصر حاضر، بحران بیکاری در جوامع در حال توسعه ریشه دوانیده است و دولت‌ها قادر به برطرف کردن نیازهای فناورانه جوامع خود نیستند، چرا که بیشتر خروجی‌های دانشگاه‌ها با نیازهای بازار کار هماهنگی و همخوانی ندارد. بیشتر دروس دانشگاهی به‌طور نظری ارائه می‌شوند و چالش جدی برای کاربردی کردن آن‌ها صورت نگرفته است. از این رو دانشجویان بعد از دانش‌آموختگی میان مشاغل موجود دولتی و خصوصی در جستجوی کار هستند و کمتر به اشتغال‌زایی تمایل دارند که البته این مسأله ریشه در بسیاری عوامل همچون خانواده، فرهنگ، سیاست‌های دولت، اقتصاد، آموزش و پرورش، آموزش عالی و ... دارد که هر یک در جای خود قابل بحث است [۱]. تا مدت‌ها تصور غالب بر این بود که کارآفرینی یک خصوصیت ویژه فردی و ارثی است و تحصیل و آموزش نمی‌تواند تأثیری بر کارآفرین شدن افراد داشته باشد. اما شواهد موجود نشان می‌دهند که کارآفرینی می‌تواند در نتیجه دوره‌ها و برنامه‌های آموزشی پرورش یابد [۲]. مراکز آموزشی

می‌توانند با دوره‌های آموزشی که برگزار می‌کنند انگیزه و شایستگی فارغ‌التحصیلان را افزایش داده و افرادی برجسته را در فعالیت‌های کارآفرینی پرورش دهند [۲۹]. اهمیت کارآفرینی باعث شده، دانشگاه‌های بزرگ جهان، آموزش و توسعه کارآفرینی را در دستور کار خود قرار دهند. بهترین دلیل این امر خلاصه اعلامیه جهانی، پیرامون آموزش دانشگاهی است که در اکتبر ۱۹۹۸ زیر نظر یونسکو در پاریس صادر شد و توسعه مهارت‌ها و ابتکارهای کارآفرینی را در زمره دل‌نگرانی عمده آموزش دانشگاهی مطرح کرد [۳].

کارآفرین نقش مؤثری در ایجاد کسب و کارهای جدید و در نتیجه آن، ایجاد اشتغال، دارد. نکته مهم این است که کارآفرین منتظر سرمایه‌گذاری و ایجاد شغل از طرف دولت نیست. او خود با شناخت صحیح از فرصت‌ها و استفاده از سرمایه‌های راکد امکاناتی را فراهم نموده و باسازماندهی و مدیریت مناسب منابع، ایده خویشت را عملی می‌نماید. در این حالت او تنها خودش شاغل نمی‌شود، بلکه بدون اتکاء به دولت، در بخش غیردولتی برای

* نویسنده مسئول - گروه اقتصاد، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

** کارشناس ارشد مدیریت، گروه مدیریت، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

قابلیت‌های کارآفرینی تفاوت معناداری وجود ندارد. این امر به نوبه خود نشان‌دهنده عدم موفقیت و ناکارایی برنامه‌های درسی دانشگاهی در رشد و پرورش قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دختر بوده است [۷]. در این راستا تقویت کارآفرینی میان زنان و اعتباربخشی و بهبود قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دختر ضروری به نظر می‌رسد.

در عصر حاضر مهارت تأثیر به‌سزایی در انجام مطلوب و بهینه‌ی کارها، ایجاد رضایت‌مندی و ارتقاء انگیزه در افراد می‌شود که در نهایت توسعه‌ی منابع انسانی و افزایش بهره‌وری را به همراه دارد و یکی از زیرساخت‌های اساسی کارآفرینی است [۸]. در سال‌های اخیر پژوهش‌های متعددی در رابطه با کارآفرینی و آموزش عالی انجام شده است که همگی معتقدند دوره‌های آموزش مهارت‌های کارآفرینی باید در برنامه درسی دانشجویان گنجانده شوند. اما در این میان کمتر پژوهشی به بررسی تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر کارآفرینی و نیز تأثیر آن بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان به‌طور خاص، پرداخته است. در این راستا با توجه به نقش سازنده زنان در توسعه جامع هر اجتماعی و از طرفی در راستای پاسخگویی دانشگاه‌ها به نیازهای رو به رشد کشور و افزایش قابلیت آنها در استفاده مؤثر از تمامی سرمایه‌های فکری موجود، تحقیق حاضر درصدد بررسی تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان است که در قالب توسعه‌ی مهارت‌های شخصی، مدیریتی و فنی مطرح شده است. ضمناً تحقیق حاضر در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز انجام گرفته و بهتر است این تحقیق در تمامی دانشگاه‌ها بررسی شود تا به غنای این موضوع افزوده شود.

۲- ادبیات نظری

اگرچه شرایط محیطی و بسترهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و آموزش در توسعه‌ی کارآفرینی تأثیر بسزایی دارند و با وجود اینکه بسیاری از خصوصیات کارآفرینان با ویژگیهای شخصیتی آنها ارتباط دارد، ولی هیچکس نمی‌تواند منکر توانمندی‌ها و مهارت‌های اکتسابی کارآفرینان باشد. مهارت‌هایی که در درون جامعه می‌توان از طریق آموزش و پرورش به توسعه‌ی آنها پرداخت [۹]. مهارت کارآفرینانه را توانایی یک فرد در تشخیص و بهره‌برداری از یک فرصت و ایجاد یک بنگاه کسب و کار کوچک یا بزرگ مقیاس، نه تنها برای کسب درآمدهای فردی، بلکه برای ایجاد سودمندی‌های اجتماعی می‌باشد [۳۰].

در واقع، مهارت‌های کارآفرینانه مهارت‌های مورد نیاز برای موفقیت در کسب و کاری هستند که افراد را قادر می‌سازند تا یک بنگاه اقتصادی را راه‌اندازی و تأمین مالی کرده و آن را به شکل موفق گسترش دهند [۳۱].

در یک تقسیم‌بندی مهارت‌های مورد نیاز کارآفرینان به سه دسته مهارت‌های شخصی، مدیریتی و فنی تقسیم‌بندی شده‌اند [۱۰]. هر یک از این مهارت‌ها نیز زیر مجموعه‌هایی دارد که در زیر آمده است:

تعداد دیگری نیز شغل می‌آفریند. این امر سبب کاهش نرخ بیکاری بدون نیاز به سرمایه‌گذاری دولت برای ایجاد اشتغال می‌گردد. البته دولت می‌تواند با ارائه تسهیلات و پیگیری سیاست‌های مناسب، حرکت کارآفرینان را شدت و شتاب بخشد [۴]. از دیگر پیامدهای کارآفرینی می‌توان به بهبود وضعیت اقتصادی فقرا و واردشدن زنان به عرصه‌های کسب و کار و افزایش مالکیت آنها در کسب و کارها، اشاره کرد. زنان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین گروه‌های اجتماعی، ارتباط مؤثری با گروه‌های اجتماعی جامعه دارند که علاوه بر وظایف شخصی و خانوادگی، نقش فعالی را در پیشرفت‌های اجتماعی و توسعه‌ی پایدار آن ایفا می‌کنند. به همین دلیل، کشورهایی که در مسیر توسعه‌ی سازنده قرار دارند؛ به این امر مهم پی برده‌اند که ضرورت ایجاد جامعه سالم در گرو وجود زنان فعال و مؤثر در جامعه است. حضور زنان در مدارس، دانشگاه‌ها و مراکز مختلف آموزشی به آنان فرصت می‌دهد تا بخشی از مهارت‌های زندگی را فراگیرند و از همه مهم‌تر تجربه حضور در عرصه‌های عملی نهادهای اجتماعی مدرن را به دست آورند و از این منظر در جوامع توسعه‌نیافته یا در حال توسعه‌ی همانند ایران (که با فقر سرمایه‌های انسانی و پدیده فرار مغزها مواجه است)، زنان حتی می‌توانند نیروی شتاب‌دهنده توسعه محسوب شوند.

کارآفرینی به‌عنوان یک کاتالیزور رشد اقتصادی بوده و از آنجا که کارآفرینی اکتسابی است لذا مهارت‌های آن قابل یادگیری است. آموزش کارآفرینی با تقویت نوآوری، خلاقیت، انعطاف، ظرفیت پاسخگویی در شرایط مختلف، خودگردانی و خودمدیریتی، رفتارها و نتایجی را تولید می‌کند. ایده‌های خلاقانه با پیگیری جدی کارآفرینان در قالب کسب و کارهای جدید به بار می‌نشیند. در این راستا شرکت‌های دانش‌بنیان و رشد علمی آنها در مراکز رشد دانشگاه‌ها یکی از کانون‌های توجه سیاست‌گذاران ایران در سال‌های اخیر بوده است. از اهداف مهم پارک‌ها و مراکز رشد، ایجاد بستر مناسب به منظور گسترش فرهنگ نوآوری و کارآفرینی مبتنی بر فناوری‌های نوین و افزایش ثروت در جامعه است. تلاش این مراکز، ایجاد شرایط مطلوب جهت هم‌افزایی توانمندی‌های دانش‌آموختگان دانشگاهی در راستای تجاری‌سازی ایده‌های نوآورانه و تبدیل آن به محصولات قابل عرضه در بازار می‌باشد. در حالی که شواهد بیانگر حضور کم‌رنگ دانشجویان دختر در این مراکز می‌باشد.

نتایج تحقیقی در زمینه‌ی عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه کارآفرینی فناورانه در شرکت‌های دانش‌بنیان مستقر در پارک‌های علم و فناوری در ایران نشان می‌دهند عناصری نظیر دولت، دانشگاه، سرمایه، زیرساخت، بازار (مشتریان، مشاوران و کارآفرینان) مهم‌ترین عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی فناورانه محسوب می‌شوند [۵]. همچنین نتایج تحقیقی در مورد عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی شرکت‌های دانش‌بنیان مستقر در پارک علم و فناوری گیلان حاکی از تأثیر عوامل رفتاری، محیطی و ساختاری بوده است [۶]. از طرفی یافته‌های مطالعات حاکی از آن بوده که میان دانشجویان دختر سال نخست و چهارم از نظر میزان برخورداری از

مهارت‌های شخصی (فردی) کارآفرینی؛ اشاره به مهارت‌هایی مانند کنترل و نظم درونی، ریسک‌پذیری، نوآوری، توانایی اداره تغییرات و دگرگونی‌ها، تغییر محوری، پافشاری، مقاومت و پشتکار و رهبری و دوراندیشی دارد [۱۱۱]، [۱۱۲] و [۱۱۳].

مهارت‌های مدیریتی کارآفرینی؛ مهارت‌هایی مانند برنامه‌ریزی و تعیین اهداف، تصمیم‌گیری، روابط انسانی، بازاریابی، راه‌اندازی کسب و کار، مهارت‌های مالی و حسابداری، کنترل، مذاکره و مدیریت توسعه را نشان می‌دهند [۱۰]، [۱۱۴] و [۱۱۵].

مهارت‌های فنی کارآفرینی؛ به مهارت‌هایی مانند مهارت‌های نوشتاری، ارتباطات شفاهی یا ارتباطات کلامی، نظارت یا ارزیابی محیط، مدیریت کسب و کار، فناوری، مهارت میان‌فردی، مهارت شنیداری، توانایی سازماندهی و ایجاد شبکه‌های مدیریتی (یعنی مدیریت مشارکتی)، مربی‌گری، بازیگر و ایفاکننده نقش در تیم) اشاره دارند [۹] و [۳۲].

به‌رغم وجود بحث‌های مختلف و اظهارنظرهای متضاد، اکثر مطالعات در سطح خرد و کلان نشان داده‌اند که کارآفرینی قابل آموزش و یادگیری است. برخی مطالعات در سطح خرد نشان داده‌اند که افراد شرکت‌کننده در این‌گونه دوره‌های آموزشی نسبت به کسانی که در دیگر دوره‌های شغلی شرکت کرده‌اند، کسب و کارهای بیشتری را راه‌اندازی کرده‌اند [۲۹] و [۳۳]. مطالعات سطح کلان نیز نشان داده که آموزش دانش و مهارت‌های کارآفرینانه بر افزایش نرخ راه‌اندازی و رشد بنگاه‌های اقتصادی اثر مستقیم و مثبت دارد و باعث توسعه‌ی اقتصادی و بهبود کمی و کیفی بنیان‌گذاران کسب و کارهای جدید خواهد شد [۳۴]. در واقع کارآفرینی سحر و جادو نیست، عجیب و غریب نیست، استعداد زنتیکی نیست بلکه یک رشته است مانند دیگر رشته‌های علمی که قابل آموزش و یادگیری است [۱۶]. سابقه آموزش کارآفرینی در آموزش عالی کشورهای در حال توسعه به اوایل ۱۹۹۰ بر می‌گردد. از آن به بعد دلایل مختلفی نظیر افزایش نرخ بیکاری، مشاهده تأثیر برنامه‌های کارآفرینی و آموزش آن در رشد اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته، سبب شد تا کارآفرینی بیشتر مورد توجه قرار گیرد [۱۷].

آموزش کارآفرینی یک رشته جدید در دانشگاه‌هاست اما به سرعت در حال بازشناسی است؛ و می‌تواند فرهنگ کارآفرینانه را بین یادگیرندگان توزیع کند. به عقیده دانشمندان و پژوهشگران احتمال قوی وجود دارد که مهارت کارآفرینانه از طریق آموزش افزایش یابد. بنابراین در سال‌های اخیر تلاش‌های دانشگاهی قابل توجهی بر آموزش کارآفرینی متمرکز شده است تا کمک کند رشته کارآفرینی توسعه‌یافته و شتاب گیرد. در حال حاضر کارآفرینی در بیش از ۱۵۰۰ کالج و دانشگاه در سراسر دنیا تدریس می‌شود [۳۵].

همچنین یکی از ابزارهای عمده توسعه کارآفرینی و به تبع آن ایجاد اشتغال، آموزش به ویژه در سطح تحصیلات عالی می‌باشد [۱۸]. نخستین کشوری که در زمینه آموزش‌های کارآفرینی اقداماتی انجام داده‌اند کشورهای آلمان، انگلیس، آمریکا و ژاپن بوده‌اند. آموزش کارآفرینی از

تجربیات گوناگونی تشکیل یافته است که دورنمایی به افراد می‌دهد تا از فرصت‌هایی که وجود دارد، استفاده کنند. با توجه به دلایلی که در زمینه اهمیت کارآفرینی وجود دارد، ضروری است که برنامه‌ریزان و کارگزاران دولتی با حمایت همه‌جانبه از فرایند کارآفرینی و برنامه‌ریزی جامع، زمینه رشد و ترویج فرهنگ کارآفرینی را فراهم کنند [۱۹]. امروزه در دانشگاه‌ها، کارآفرینان همانند بقیه یاد می‌گیرند، اشتباهاتشان را از مربیان خود می‌آموزند و آنها مستعد یادگیری هستند. در اواخر دهه‌ی ۵۰ میلادی، اولین کشوری که در این زمینه به صورت کلاسیک کار کرد و ترویج فرهنگ کارآفرینی را از سطح دبیرستان شروع کرد و آموزش‌هایی را داد، کشور ژاپن بود. مسأله‌ی کارآفرینی در ژاپن به سطح دانشگاه‌ها هم کشیده شد. بین سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۲ میلادی بیش از ۹۶ درصد نوآوری صنعتی که توانست موقعیت ژاپن را در اقتصاد و صنعت جهانی به یک موقعیت برجسته و برتر تبدیل کند، توسط کارآفرینان صورت گرفت. آموزش کارآفرینی سیاستی است که به‌طور مستقیم در کمیت عرضه‌ی کارآفرینی در یک جامعه اثر می‌گذارد. به همین دلیل است که در بسیاری از کشورها، به ویژه کشورهای پیشرفته‌ی صنعتی دولت‌ها به شکوفاتر شدن توان بالقوه‌ی مردم پرداخته‌اند. دانشگاه‌ها نیز باید با نگرش نو به آموزش، تحقیقات، نوآوری و توسعه‌ی فرهنگ کارآفرینی دست به تحول اساسی زده و با تربیت نیروهای محقق، خلاق و توسعه‌یافته، زمینه‌ی ورود به صنایع پیشرفته و توسعه‌ی آن را به سهم خود فراهم سازند [۲۰].

در سال ۱۹۱۱ میلادی تحقیق درخصوص آموزش کارآفرینی همچون رشته جدید بررسی شد و مواردی همچون توسعه روش‌های تحقیق برای سنجش اثربخشی آموزش کارآفرین، محتوا و روش‌های آموزش کارآفرینی، مورد توجه قرار گرفت. به‌طور کلی تا سال ۱۹۹۱ میلادی چهار دسته اصلی از دوره‌های آموزش کارآفرینی شکل گرفت که این دوره‌ها عبارت بودند از: دسته اول: برنامه‌هایی برای آگاهی و جهت‌گیری به سوی کارآفرین است هدف از این دوره‌ها، افزایش آگاهی، درک و بینش نسبت به کارآفرین به‌عنوان یک انتخاب شغلی برای افراد از تمامی اقشار اجتماعی است. این‌گونه برنامه‌ها در مقاطع تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و متوسط تدریس می‌شود تا انگیزه و تمایل دانش‌آموزان و دانشجویان برای کارآفرین شدن افزایش یابد. گروه‌های نژادی، مخترعان، دانشمندان، کارکنان دولت و بازنشستگان ارتشی و گروه‌های مختلف، می‌توانند تحت پوشش این دوره قرار گیرند. دسته دوم: شامل برنامه‌های آموزش است که توسعه تأسیس شرکت را پوشش می‌دهد. این برنامه‌ها به اقتضای شرایط خاص هر کشور طراحی شده‌اند. دسته سوم: دوره‌هایی جهت رشد و بقای کارآفرینان و شرکت‌های کوچک طراحی شده است، که شرکت‌های کوچک موجود را پوشش می‌دهد. نیازهای آموزش در این برنامه‌ها بسیار متنوع است. دسته چهارم: برنامه توسعه آموزش کارآفرینی است که شامل شیوه‌های جدید آموزشی و تعیین نقش‌های نوین دانشجو و اسناد در فرایند آموزش کارآفرینی است. هدف دیگر این برنامه‌ها آموزش و گسترش کمی استادان

مهارت‌های شخصی (فردی) کارآفرینی؛ اشاره به مهارت‌هایی مانند کنترل و نظم درونی، ریسک‌پذیری، نوآوری، توانایی اداره تغییرات و دگرگونی‌ها، تغییر محوری، پافشاری، مقاومت و پشتکار و رهبری و دوراندیشی دارد [۱۱۱]، [۱۱۲] و [۱۱۳].

مهارت‌های مدیریتی کارآفرینی؛ مهارت‌هایی مانند برنامه‌ریزی و تعیین اهداف، تصمیم‌گیری، روابط انسانی، بازاریابی، راه‌اندازی کسب و کار، مهارت‌های مالی و حسابداری، کنترل، مذاکره و مدیریت توسعه را نشان می‌دهند [۱۰]، [۱۱۴] و [۱۱۵].

مهارت‌های فنی کارآفرینی؛ به مهارت‌هایی مانند مهارت‌های نوشتاری، ارتباطات شفاهی یا ارتباطات کلامی، نظارت یا ارزیابی محیط، مدیریت کسب و کار، فناوری، مهارت میان‌فردی، مهارت شنیداری، توانایی سازماندهی و ایجاد شبکه‌های مدیریتی (یعنی مدیریت مشارکتی)، مربی‌گری، بازیگر و ایفاکننده نقش در تیم) اشاره دارند [۹] و [۳۲].

به‌رغم وجود بحث‌های مختلف و اظهارنظرهای متضاد، اکثر مطالعات در سطح خرد و کلان نشان داده‌اند که کارآفرینی قابل آموزش و یادگیری است. برخی مطالعات در سطح خرد نشان داده‌اند که افراد شرکت‌کننده در این‌گونه دوره‌های آموزشی نسبت به کسانی که در دیگر دوره‌های شغلی شرکت کرده‌اند، کسب و کارهای بیشتری را راه‌اندازی کرده‌اند [۲۹] و [۳۳]. مطالعات سطح کلان نیز نشان داده که آموزش دانش و مهارت‌های کارآفرینانه بر افزایش نرخ راه‌اندازی و رشد بنگاه‌های اقتصادی اثر مستقیم و مثبت دارد و باعث توسعه‌ی اقتصادی و بهبود کمی و کیفی بنیان‌گذاران کسب و کارهای جدید خواهد شد [۳۴]. در واقع کارآفرینی سحر و جادو نیست، عجیب و غریب نیست، استعداد زنتیکی نیست بلکه یک رشته است مانند دیگر رشته‌های علمی که قابل آموزش و یادگیری است [۱۶]. سابقه آموزش کارآفرینی در آموزش عالی کشورهای در حال توسعه به اوایل ۱۹۹۰ بر می‌گردد. از آن به بعد دلایل مختلفی نظیر افزایش نرخ بیکاری، مشاهده تأثیر برنامه‌های کارآفرینی و آموزش آن در رشد اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته، سبب شد تا کارآفرینی بیشتر مورد توجه قرار گیرد [۱۷].

آموزش کارآفرینی یک رشته جدید در دانشگاه‌هاست اما به سرعت در حال بازشناسی است؛ و می‌تواند فرهنگ کارآفرینانه را بین یادگیرندگان توزیع کند. به عقیده دانشمندان و پژوهشگران احتمال قوی وجود دارد که مهارت کارآفرینانه از طریق آموزش افزایش یابد. بنابراین در سال‌های اخیر تلاش‌های دانشگاهی قابل توجهی بر آموزش کارآفرینی متمرکز شده است تا کمک کند رشته کارآفرینی توسعه‌یافته و شتاب گیرد. در حال حاضر کارآفرینی در بیش از ۱۵۰۰ کالج و دانشگاه در سراسر دنیا تدریس می‌شود [۳۵].

همچنین یکی از ابزارهای عمده توسعه کارآفرینی و به تبع آن ایجاد اشتغال، آموزش به ویژه در سطح تحصیلات عالی می‌باشد [۱۸]. نخستین کشوری که در زمینه آموزش‌های کارآفرینی اقداماتی انجام داده‌اند کشورهای آلمان، انگلیس، آمریکا و ژاپن بوده‌اند. آموزش کارآفرینی از

جامعه شود [۱]. پژوهشی نیز در حوزه کارآفرینی و تمایل به راه‌اندازی بنگاه‌های کسب و کار، دانشجویان را به سه طبقه نوآوران، پیروان و شکاکان طبقه‌بندی کرده و به این نتیجه رسید که اگر در برنامه درسی و به ویژه فرایندهای یاددهی یادگیری، نقش بسزایی برای «نقد دانسته‌ها» و مطالبی که آموزش داده می‌شود، در نظر گرفته شود، می‌تواند در ارتقای مهارت‌ها و نگرش دانشجویان به امر کارآفرینی، تأثیر شگرفی بر جای گذارد [۳۶]. مطالعه‌ی دیگری در بررسی نقش آموزش در افزایش مرکز کنترل درونی افراد چنین بیان می‌کند که برگزاری دوره‌های آموزش کارآفرینی بر میزان کنترل درونی افراد تأثیرگذار است [۳۷]. همچنین نتایج پژوهشی نشان داده که به‌کارگیری روش‌های توسعه‌ی آموزش در دانشگاه با مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رابطه‌ی مثبت و معناداری دارد اما محتوای برنامه‌ی آموزشی دانشگاه و سرفصل‌های دروس دانشگاه با مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رابطه‌ی معناداری ندارند [۳۸]. پژوهشی نیز از علل اصلی نرخ ناچیز کارآفرینی را روش‌های سنتی تدریس و ارزشیابی دانشجویان بیان کرده و با بررسی تأثیر آموزش کارآفرینی بر نیت کارآفرینانه دانشجویان نشان داد دانشجویانی که در دوره‌های آموزش کارآفرینی مشارکت داشتند، تمایل و قصد کارآفرینی بالاتری نسبت به دانشجویانی که در دوره‌ها شرکت نداشتند، از خود نشان داده‌اند [۳۹]. در مطالعه‌ی دیگری تأثیر مثبت شرکت در دوره‌های آموزش کارآفرینی بر رسیدن به اهداف کارآفرینی مطرح شده و نیت کارآفرینی را مرتبط با سطح توسعه‌یافتگی کشورها می‌دانند. یعنی هدف از آموزش دانشگاهی، باید آموزش کارآفرینی برای تعریف یک کسب و کار باشد، که این هدف از تحصیل بالاتر است و درک کارآفرینی توانایی بالقوه را ایجاد می‌کند. همچنین اغلب زنان پنج سال بعد از فارغ‌التحصیلی کارآفرینی را جهت ارتقا کسب و کار و وضعیت اقتصادی ترجیح می‌دهند [۴۰]. در بررسی دیگری در ارتباط بین آموزش کارآفرینی در سطح دانشگاه و توسعه کارآفرینی، بر روابط بین دانشگاه، صنعت و دولت تأکید کرده و چنین مطرح می‌کند که آموزش عالی را باید با توجه به تقاضای صنعت مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. چرا که تجاری‌سازی دانش با انواع آموزش‌ها منجر به تبدیل دینامیک دانش به محصولات، فرایند توسعه اقتصادی را به همراه خواهد داشت [۴۱]. مطالعه‌ی نیز به بررسی اثربخشی برنامه‌های درسی کارآفرینی برای دانش‌آموزان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در کشور کره پرداخته و نشان می‌دهد که موفقیت شرکت‌های سرمایه‌گذاری با نگرش و ذهن کارآفرینی شروع می‌شود و با مهارت‌های شخصی کارآفرین ارتباط زیادی دارد، همچنین ارتباط بین تحصیلات دانشگاهی و صنعت برای بهبود کیفیت و ارتباط آموزش کارآفرینی مهم است. از طرفی دیگر وجود وب‌سایت‌های شبکه‌های اجتماعی می‌تواند در ایجاد و حفظ روابط با فارغ‌التحصیلان و شرکای تجاری مؤثر باشند [۴۲].

مطالعه‌ی دیگری برای داشتن اقتصاد موفق، کارآفرینی را مورد توجه قرار داده و اشاره می‌کند که در این راستا در نظام آموزشی باید به نوآوری، ابداع و خلاقیت و کارآفرینی بها داده شود، نه به محفوظات. همچنین دانشگاه‌ها و سایر مراکز تحقیقاتی باید ایجاد همبستگی نسبی تحقیقاتی با

جدید از میان صنعت‌گران و دست‌اندرکاران فعالیت‌های اقتصادی برای آموزش کارآفرینی است. همچنین در زمینه کارآفرینی مطالعات تجربی مختلفی انجام گرفته است که در ادامه به موارد زیر اشاره می‌گردد:

مطالعه بر روی عوامل مؤثر بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان آموزش‌کننده کشاورزی نشان داد که عامل شخصی به میزان ۰/۴۲، عامل محیطی به میزان ۰/۱۹ و عامل آموزشی نیز به میزان ۰/۴۲ در توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی تأثیر دارد [۲۱]. در پژوهشی نقش آموزش‌های دانشگاهی در توسعه قابلیت‌ها و فعالیت‌های کارآفرینی دانشجویان مورد بررسی قرار گرفته و به این نتیجه رسیده که در میان دانشجویان، میانگین قابلیت‌های پیشرفت‌طلبی، خلاقیت و کنترل درونی نسبت به قابلیت‌های ریسک‌پذیری و استقلال‌طلبی آنان بیشتر بوده، همچنین میانگین فعالیت‌های انجام طرح‌های ابتکاری و گذراندن درس کارآفرینی نسبت به فعالیت‌های نگارش مقاله و انجام تحقیق، عضویت در انجمن کارآفرینی و شرکت در کارگاه‌های آموزشی بیشتر بوده؛ نیز از دیدگاه دانشجویان آموزش‌های دانشگاهی دانشگاه آزاد اسلامی در توسعه کلیه قابلیت‌های کارآفرینی آنان نقش داشته است [۲۲]. مطالعه‌ی دیگری به بررسی نقش آموزش‌های دانشگاهی بر ایجاد روحیه‌ی کارآفرینی و راهکارهای ارتقاء آنرا پرداخته است. یافته‌ها حاکی از آن بوده که همه مؤلفه‌های کارآفرینی کمتر از حد وسط بوده و دوره‌های آموزشی بر پرورش روحیه کارآفرینی دانشجویان تأثیر نداشته‌اند [۲۳]. مطالعه‌ی نیز با بررسی میزان هماهنگی برنامه درسی اجرا شده دوره کارشناسی‌ارشد رشته علوم تربیتی با مهارت‌های کارآفرینی به این نتیجه رسید که برنامه درسی اجراشده کارشناسی‌ارشد رشته‌ی مزبور در تربیت دانشجوی کارآفرین مؤثر بوده است، ولی میانگین نمرات مهارت‌های کارآفرینی رضایت‌بخش نبوده، مخصوصاً در مهارت‌های «تحمل ابهام» و «ریسک‌پذیری» پایین‌تر از حد متوسط بوده است [۲۴]. پژوهشی دیگر به بررسی مهارت‌های اشتغال‌زای بازار کار با توجه به اقتصاد جهانی در برنامه‌های درسی آموزش عالی پرداخته و نتیجه گرفته که با اجرای برنامه‌های درسی فعلی در دانشگاه‌ها، میزان برخورداری دانشجویان از مهارت‌های اشتغال‌زای بازار کار در سطح متوسط و رو به پایین است [۲۵]. در پژوهشی با هدف بررسی تأثیر آموزش‌های دانشگاهی در پرورش ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان نشان داده شده که برنامه‌های آموزشی دانشگاه زمینه مناسبی در پرورش ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان فراهم نکرده است [۲۶]. هر چند در مواردی نیز اعتقاد بر این است که درس دوره‌های آموزشی توانسته است اطلاعات و مهارت‌های کارآفرینی موردنظر را در دانش‌آموختگان برای ورود به بازار کار فراهم کند [۱۷]. پژوهشی دیگر با تبیین ویژگی‌های عناصر چهارگانه برنامه درسی مقطع کارشناسی و با تأکید بر پرورش مهارت‌های کارآفرینی به این نتیجه رسیده که توجه به پرورش مهارت‌های کارآفرینی از طریق برنامه‌های درسی می‌تواند زمینه تحقق رسالت آموزش عالی را فراهم کرده و منجر به تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآفرین در

کاربردی بوده و با توجه به بکارگیری روش‌های مطالعه کتابخانه‌ای و میدانی نظیر پرسشنامه، می‌توان بیان کرد که پژوهش حاضر براساس ماهیت و روش گردآوری داده‌ها، یک پژوهش توصیفی-پیمایشی است. جامعه‌ی آماری تحقیق دانشجویان زن مقطع تحصیلات تکمیلی (کارشناسی‌ارشد و دکتری تخصصی) دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز که در سال تحصیلی ۹۵-۹۶ در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز مشغول تحصیل بوده و ۳۸۲۲ نفر می‌باشند که از این تعداد ۳۲۷۲ نفر دانشجوی کارشناسی‌ارشد و ۵۵۰ نفر دانشجوی دکتری می‌باشد حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۵۰ نفر محاسبه شده است که براساس نمونه‌گیری طبقه‌ای نسبی، ۳۰۰ نفر دانشجوی کارشناسی‌ارشد و ۵۰ نفر دانشجوی دکتری انتخاب شده است.

جدول ۱- نمونه‌ی آماری براساس فراوانی دانشجویان در دانشکده‌ها در مقاطع تحصیلات تکمیلی

دانشکده	رشد	دکتر	جمع ارشد و دکتری	درصد فراوانی
ادبیات و زبان‌های خارجه	۲۵	۸	۳۳	۹/۴۲
دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی	۲۷	۳	۳۰	۸/۵۷٪
دانشکده علوم انسانی و تربیتی	۹۱	۱۴	۱۰۵	۳۰٪
دانشکده علوم پایه	۲۳	۶	۲۹	۸/۲۸٪
دانشکده فنی و مهندسی	۴۲	۱	۴۳	۱۲/۲۸٪
دانشکده مدیریت، اقتصاد و حسابداری	۳۷	۵	۴۲	۱۲٪
دانشکده هنر و معماری	۴۱	۷	۴۸	۱۳/۷۴٪
دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی	۱۴	۶	۲۰	۵/۷۱٪
جمع کل	۳۰۰	۵۰	۳۵۰	۱۰۰٪

در این تحقیق جهت جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات لازم همچنین برای سنجش تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر مهارت‌های کارآفرینی زنان از پرسشنامه محقق ساخته مشتمل بر ۲۷ سؤال استفاده شده است. پرسشنامه بر مبنای طیف اندازه‌گیری لیکرت طراحی شده است. روایی سازه پرسشنامه با استفاده از نظرات اساتید راهنما و مشاور مورد تأیید بوده به منظور سنجش پایایی و قابلیت اعتماد پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شد و مقدار عددی آن ۰/۸۷۸ محاسبه گردید.

جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات ابتدا از طریق آزمون آماری کولموگروف-اسمیرنوف نرمال بودن توزیع داده‌ها بررسی شده و سپس جهت آزمون فرضیه‌ها از روش تی‌تک نمونه‌ای استفاده شده است. در آخر نیز از تحلیل عاملی تأییدی برای انطباق سازه تجربی با سازه‌ی نظری بهره گرفته شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از دو نرم‌افزار Lisrel - Spss انجام گرفته است.

۴- یافته‌ها

نتایج بررسی آزمون نرمال بودن داده‌ها با آزمون کولموگروف اسمیرنوف در جدول ۲ نشان داده شده است.

اهداف توسعه صنعتی و تحول رشته‌های دانشگاهی در راستای تحول فناوری و آینده‌نگری را از اهم وظایف خود بدانند [۳۳]. با توجه به افزایش بیکاری دانش‌آموختگان دانشگاهی، در سال‌های اخیر در ایران برای رفع معضل بیکاری در زمینه آموزش کارآفرینی کوشش ویژه‌ای انجام شده است، اما غالب برنامه‌های آموزشی سازمان‌هایی که تصدی این مهم را به عهده داشته‌اند متمرکز بر نیازهای مدیران سازمان‌های بزرگ و متوسط بوده است که غالباً در بخش دولتی و عمومی اقتصاد فعالیت داشته و دارند. بنابراین سازماندهی آگازین کارآفرینی در ایران در گرو شناخت عوامل مساعد و بازدارنده کارآفرینی و راه‌های عملی رفع موانع، ترغیب دانش‌آموختگان مستعد مؤسسات آموزشی به فعالیت‌های کارآفرین و پرورش گروهی از جوانان مستعد کارآفرینی جهت توسعه کسب و کارهای کوچک در راستای ایجاد اشتغال مولد می‌باشد. در این راستا مطالعات مختلفی در زمینه توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی انجام یافته اما همان‌طوری که در فوق به آنها اشاره شد؛ در بررسی‌ها، تأثیر عواملی از قبیل سن، جنسیت [۲۷] یا برنامه‌های درسی (با لحاظ محتوا و راهبردهای تدریس و هدف) [۱]، بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی مدنظر قرار گرفته‌اند و یا مهارت‌های کارآفرینی در ابعاد شخصی، آموزشی و محیطی [۱۷] یا در قالب مهارت‌های فردی، کاربردی و تفکر انتقادی و خلاق [۲۷] در رشته خاص [۲۸ و ۲۴ و ۲۳] یا دانشکده خاصی [۲۱] مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در حالی که با توجه به چارچوب نظری و پیشینه‌ی موضوع، در این مقاله تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی (در بعد مهارت‌های شخصی، فنی و مدیریتی) دانشجویان دختر رشته‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. مدل مفهومی نیز به صورت زیر می‌باشد:

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق

همچنین ۴ فرضیه به شرح زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:
فرضیه‌ی اول: آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان تأثیر دارد.
فرضیه‌ی دوم: آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های شخصی زنان تأثیر دارد.
فرضیه‌ی سوم: آموزش‌های دانشگاهی بر مهارت‌های مدیریتی زنان تأثیر دارد.
فرضیه‌ی چهارم: آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های فنی زنان تأثیر دارد.

۳- مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر به بررسی نقش آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان توجه دارد به همین جهت از لحاظ هدف

و میانگین نظری وجود دارد لذا نتیجه گرفته می‌شود که با ۹۵٪ اطمینان آموزش‌های دانشگاهی بر مهارت‌های کارآفرینی زنان تأثیر مثبت دارد. فرضیه دوم: آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های شخصی زنان تأثیر دارد.

جدول ۵- آزمون تی تک نمونه‌ای فرضیه اول تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های شخصی زنان

ارزش آزمون ^۱					متغیر
فاصله‌ی اطمینان ۹۵٪ اختلاف برای میانگین	میانگین اختلاف	سطح معنی‌داری	درجه آزادی	آماره	
۰/۴۳۹۳	۰/۲۹۲۹	۰/۳۶۶۱۲	۰/۰۰۰	۳۴۹	۹/۸۳۴

منبع: یافته‌های تحقیق

مطابق نتایج جدول ۵ و سطح معناداری (۰/۰۰۰) اختلاف میانگین (۰/۳۶۶۱۲) را شاهدیم. بنابراین تفاوت معناداری از نظر آماری بین میانگین محاسبه شده و میانگین نظری وجود دارد لذا نتیجه گرفته می‌شود که با ۹۵٪ اطمینان آموزش‌های دانشگاهی بر مهارت‌های شخصی زنان تأثیر مثبت دارد. فرضیه سوم: آموزش‌های دانشگاهی بر مهارت‌های مدیریتی زنان تأثیر دارد.

جدول ۶- آزمون تی تک نمونه‌ای فرضیه اول تأثیر آموزش‌های دانشگاهی در توسعه‌ی مهارت‌های مدیریتی زنان

ارزش آزمون					متغیر
فاصله‌ی اطمینان ۹۵٪ اختلاف برای میانگین	میانگین اختلاف	سطح معنی‌داری	درجه آزادی	آماره	
۰/۴۶۱۹	۰/۳۱۷۱	۰/۳۸۹۵۲	۰/۰۰۰	۳۴۹	۱۰/۵۸۲

منبع: یافته‌های تحقیق

مطابق نتایج جدول ۶ و سطح معناداری (۰/۰۰۰) اختلاف میانگین (۰/۳۸۹۵۲) را شاهدیم. بنابراین تفاوت معناداری از نظر آماری بین میانگین محاسبه شده و میانگین نظری وجود دارد لذا نتیجه گرفته می‌شود که با ۹۵٪ اطمینان آموزش‌های دانشگاهی بر مهارت‌های مدیریتی زنان تأثیر مثبت دارد.

فرضیه چهارم: آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های فنی زنان تأثیر دارد.

جدول ۲- آزمون کولموگروف اسمیرنوف فرضیه‌های تحقیق

متغیرها	مهارت‌های شخصی کارآفرینی	مهارت‌های مدیریتی کارآفرینی	مهارت‌های فنی کارآفرینی	توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی
تعداد	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰
میانگین	۳/۳۶۶۱	۳/۳۸۹۵	۳/۴۰۲۹	۳/۳۸۸۹
انحراف معیار	۰/۶۹۶۵۱	۰/۶۸۸۶۳	۰/۶۴۳۰۴	۰/۶۱۹۴۶
کالموگروف اسمیرنوف	۱/۳۱۰	۱/۳۴۳	۱/۳۴۸	۰/۷۵۸
سطح معنی‌داری	۰/۵۶	۰/۵۴	۰/۵۳	۰/۶۱۴

منبع: یافته‌های تحقیق

همانطور که در جدول ۲ نمایش داده شده است در تمامی موارد مقدار معناداری بزرگ‌تر از ۰/۵۰ به دست آمده است. بنابراین فرض صفر مبتنی بر عدم نرمال بودن داده‌ها رد می‌شود و فرض پژوهش تأیید می‌شود به عبارتی داده‌های تحقیق نرمال می‌باشند. بنابراین می‌توان از آمار پارامتریک و تحلیل عاملی تأییدی جهت آزمون فرضیه‌ها یا درستی سؤال‌ها استفاده کرد.

جدول ۳- میانگین و انحراف معیار مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان زن

متغیر (مهارت‌های)	تعداد ^۱	میانگین ^۲	انحراف معیار ^۳	انحراف خطای میانگین ^۴
کارآفرینی	۳۵۰	۳/۳۸۸۹	۰/۶۱۹۴۶	۰/۰۳۳۱۱
شخصی	۳۵۰	۳/۳۶۶۱	۰/۶۹۶۵۱	۰/۰۳۷۲۳
مدیریتی	۳۵۰	۳/۳۸۹۵	۰/۶۸۸۶۳	۰/۰۳۶۸۱
فنی	۳۵۰	۳/۴۰۲۹	۰/۶۴۳۰۴	۰/۰۳۴۳۷

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که بیشترین میانگین مهارت‌ها مربوط به مهارت‌های فنی (۳/۴۰۲۹) و کمترین میانگین مربوط به مهارت‌های شخصی (۳/۳۶۶۱) در بین دانشجویان زن است. در ادامه ۴ فرضیه در مورد تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان مطرح و بررسی شده‌اند.

فرضیه اول: آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان تأثیر دارد.

جدول ۴- آزمون تی تک نمونه‌ای فرضیه اصلی تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان

ارزش آزمون					متغیر
فاصله‌ی اطمینان ۹۵٪ اختلاف برای میانگین ^۵	میانگین اختلاف ^۶	سطح معنی‌داری ^۷	درجه آزادی	آماره تی	
۰/۴۵۴۰	۰/۳۲۳۸	۰/۳۸۸۸۹	۰/۰۰۰	۳۴۹	۱۱/۷۴۵

منبع: یافته‌های تحقیق

مطابق جدول ۴ و سطح معناداری (۰/۰۰۰) اختلاف میانگین (۰/۳۸۸۸۹) را شاهدیم. بنابراین تفاوت معناداری از نظر آماری بین میانگین محاسبه شده

10. Test Value

1. N
2. Mean
3. Std.Deviation
4. Std.Error Mean
5. 95% Confidence Interval of the Difference
6. Mean Difference
7. Sig.(2.tailed)
8. Upper
9. Lower

جدول ۹- جدول نیکویی برازش

مقدار مجاز	مقدار شاخص	نام شاخص
> ۰/۹	۰/۹۱	شاخص نیکویی برازش (GFI)
نزدیک به یک	۰/۷	شاخص نیکویی برازش اصلاح شده (AGFI)
> ۰/۹	۰/۸۳	شاخص برازش هنجار شده بنتلر- بونت (NFI)
> ۰/۹	۰/۹۴	شاخص برازش نسبی یا (RFI)
> ۰/۹	۰/۹۱	شاخص برازش افزایشی یا (IFI)
> ۰/۹	۰/۹۰	شاخص تاکر- لوپس (TLI) یا شاخص برازش هنجار نشده (NNFI)
نزدیک به صفر	۰/۱۲	ریشه میانگین مربعات باقیمانده یا (RMR)
> ۰/۹	۰/۹۳	شاخص برازش تطبیقی یا (CFI)
> ۰/۶	۰/۷۷	شاخص برازش هنجار شده مقتصد یا (PNFI)

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به مقادیر شاخص‌ها و خروجی‌های نرم‌افزار لیزلر که در جدول ۹ نشان داده شده است، می‌توان گفت که داده‌ها از برازندگی خوبی برخوردارند.

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در این تحقیق به بررسی تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان پرداخته شد. روش تحقیق توصیفی- پیمایشی بوده و جامعه‌ی آماری دانشجویان زنان مقطع تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز بوده است. در این پژوهش از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد و بعد از تأیید روایی و پایایی آن، با استفاده از آزمون آماری کولوموگروف- اسمیرنوف نرمال بودن توزیع داده‌ها بررسی شد و سپس از روش تی تک نمونه‌ای جهت بررسی سؤالات تحقیق استفاده شد. همچنین برای انطباق سازه تجربی با سازه‌ی نظری از تحلیل عاملی تأییدی بهره گرفته شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از دو نرم‌افزار Lisrel - Spss انجام گرفت.

با مقایسه میانگین‌ها مشخص شد که میزان تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان زن دانشگاه آزاد اسلامی تبریز تأثیرگذار بوده (این نتیجه با نتایج دیگر تحقیقات همسو بوده از جمله [۲۵]، [۱]، [۲۸] و این تأثیر بالاتر از حد میانگین بوده است. در این میان آموزش‌های دانشگاهی بیشتری میزان تأثیر را بر توسعه‌ی مهارت‌های فنی کارآفرینی زنان و کمترین میزان تأثیر را بر توسعه‌ی مهارت‌های شخصی کارآفرینی [۱۷ و ۲۸] زنان داشته است. نتایج این تحقیق با تحقیقات مختلفی هماهنگی دارد [۲۲]، [۲۱]، [۱]، [۳۶] و [۳۴] و [۳۸].

همچنین براساس نتایج به دست آمده از بار عاملی و تحلیل عاملی تأییدی از میان متغیرهای مربوط به مهارت‌های شخصی کارآفرینی، بیشترین بار عاملی مربوط به مهارت‌های پافشاری، مقاومت و پشتکار و کمترین بار عاملی مربوط به مهارت نوآوری و از بین سؤالات مربوط به مهارت‌های مدیریتی کارآفرینی، بیشترین بار عاملی مربوط به ایجاد و حفظ روابط انسانی و کمترین بار عاملی مربوط به مهارت مذاکره و از بین سؤالات مربوط به

جدول ۷- آزمون تی تک نمونه‌ای فرضیه اول تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های فنی زنان

ارزش آزمون					متغیر
آماره	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	میانگین اختلاف	فاصله‌ی اطمینان ۹۵٪ اختلاف برای میانگین	
۱۱/۷۲۰	۳۴۹	۰/۰۰۰	۰/۴۰۲۸۶	۰/۳۳۵۳	مهارت‌های فنی

منبع: یافته‌های تحقیق

مطابق نتایج جدول ۷ و سطح معناداری (۰/۰۰۰) اختلاف میانگین (۰/۳۸۹۵۲) را شاهدیم. بنابراین تفاوت معناداری از نظر آماری بین میانگین محاسبه شده و میانگین نظری وجود دارد لذا نتیجه گرفته می‌شود که با ۹۵٪ اطمینان آموزش‌های دانشگاهی بر مهارت‌های فنی زنان تأثیر مثبت دارد.

۴-۱- آزمون کرویت بارلت

چنانچه در جدول ۸ دیده می‌شود، مقدار KMO برابر با ۰/۷۸۹ است و چون بالاتر از ۰/۷ است پس داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب‌اند. همچنین طبق آزمون کرویت بارلت^۱ چون مقدار آن (Sig.= 0.000) کوچک‌تر از ۰/۵۰ است بنابراین فرض مخالف تأیید می‌شود یعنی بین متغیرها همبستگی معنادار وجود دارد. در نتیجه هر دو شاخص نشانگر مناسب بودن همبستگی‌های موجود بین داده‌ها برای تحلیل عاملی و کفایت نمونه‌گیری است، از این رو می‌توان تحلیل عاملی را انجام داد.

جدول ۸- شاخص KMO و آزمون کرویت بارلت

مقدار	نام شاخص
۰/۷۸۹	شاخص KMO
۸۵۸/۰۰۸	آماره
۳	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معناداری (sig)

منبع: یافته‌های تحقیق

۴-۲- تحلیل عاملی تأییدی

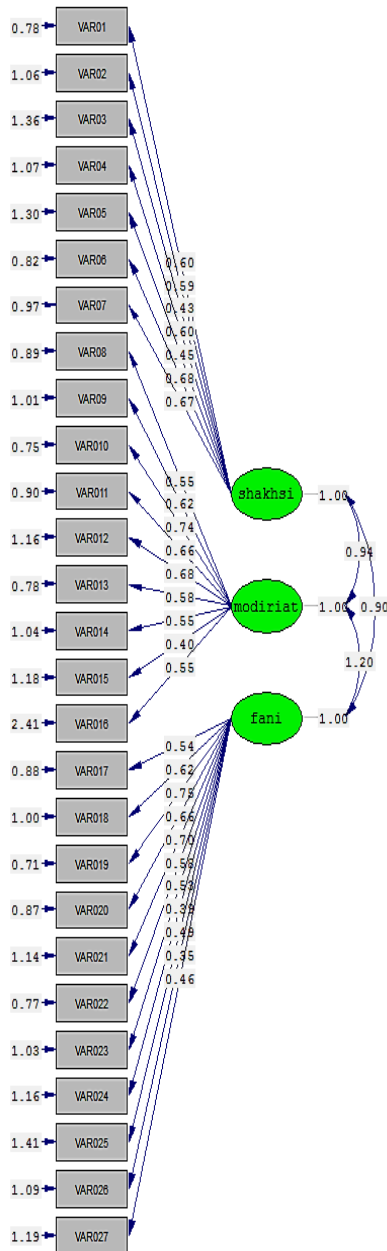
در ادامه نتایج تحلیل عاملی مقیاس متغیرهای تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی در شکل ۲ و نیز ارزش احتمال مربوطه در شکل ۳ در پیوست مقاله ارائه شده‌اند.

۴-۳- برازندگی مدل

از شاخص‌های برازندگی برای تعیین برازندگی و اعتبار مدل‌های طراحی شده استفاده می‌شود. شاخص‌های متعددی برای سنجش برازندگی مدل استفاده می‌شود که در جدول زیر مقادیر محاسبه شده شاخص‌های برازندگی مدل نشان داده شده‌اند.

1. Bartlett's Test of Sphericity

۴- پیوست نمودارها

Chi-Square=1213.58, df=321, P-value=0.00000, RMSEA=0.083

شکل ۲- بارعاملی استاندارد آزمون متغیرهای تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی زنان

مهارت‌های فنی کارآفرینی بیشترین بار عاملی مربوط مهارت نظارت و ارزیابی محیط و کمترین بار عاملی مربوط به مهارت مربی‌گری بوده است.

یکی از محدودیت‌های تحقیق حاضر گردآوری داده بر مبنای پرسشنامه و استاندارد نبودن ابزار تحقیق برای سنجش متغیر وابسته بود که برای رفع این مشکل اعتبار و پایایی پرسشنامه‌ی محقق ساخته مدنظر قرار گرفت. همچنین انتخاب کاملاً تصادفی نمونه از لحاظ علمی تقریباً غیرممکن بود.

بنابراین در راستای نتایج بدست‌آمده و با توجه به تأثیر آموزش‌های دانشگاهی بر توسعه مهارت‌های کارآفرینی، توصیه می‌شود دانشگاه‌ها آموزش‌های زیر را در جهت توسعه‌ی بیشتر کارآفرینی زنان در برنامه‌ی کار خود قرار دهند:

- طراحی دوره‌های آموزشی یا واحدهای درسی در دانشگاه‌ها، غنی‌سازی سرفصل و محتوای دروس و تلفیق مطالب مرتبط با موضوعات کارآفرینی در زمینه ارتقا سطح آگاهی دانشجویان در جهت تقویت مهارت‌های کارآفرینی زنان با اولویت مهارت‌های (شخصی، مدیریتی و فنی کارآفرینی و نیز به ترتیب تأکید بر مؤلفه‌هایی همانند مقاومت و پشتکار، ایجاد و حفظ روابط انسانی، مهارت نظارت و ارزیابی که بیشترین بار عاملی را داشته‌اند) و چگونگی بهره‌گیری از آنها.

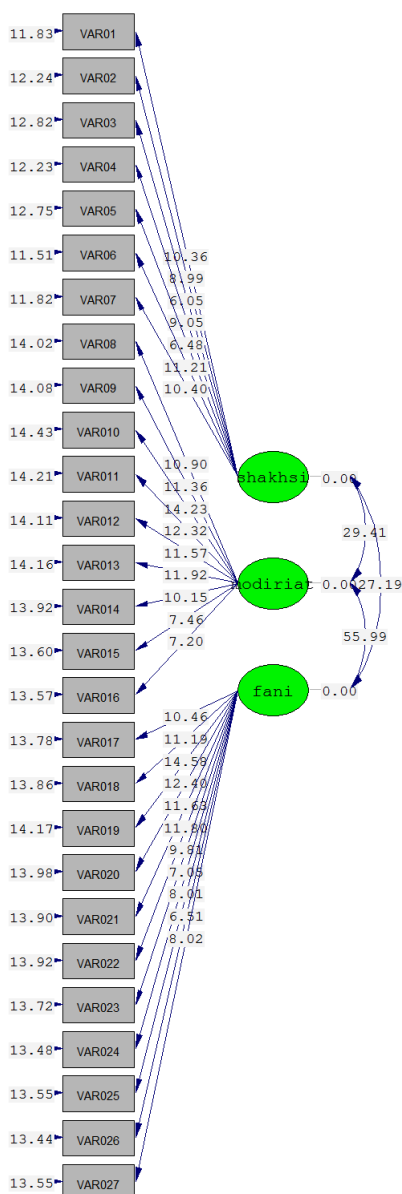
- برگزاری همایش‌ها، سمینارها و نشست‌های تخصصی و کارگاه‌های کارآفرینی در دانشکده‌ها جهت آشناساختن دانشجویان زن با مفاهیم و اصول کلی کارآفرینی تا از این طریق بتوان به توسعه‌ی هر چه بیشتر مهارت‌های کارآفرینی زنان اقدام نمود.

- در برنامه‌ی درسی هر رشته، افراد موفق آن رشته به‌خصوص زنان موفق که کسب و کاری را برای خود ایجاد کرده‌اند برای دانشجویان آن رشته بصورت مطالعه‌ی موردی معرفی و بررسی قرار گیرد و از نظرات و تجارب آنان در راستای تقویت مهارت‌های شخصی از جمله پافشاری، مقاومت و پشتکار (با بیشترین بار عاملی) استفاده شود.

- همچنین از اساتید متخصص کارآفرینی در کنار سایر اساتید دانشگاه در راستای تقویت مهارت‌های فنی استفاده شود.

در ادامه پیشنهاد می‌شود در راستای پاسخگویی دانشگاه‌ها به نیازهای رو به رشد کشور و افزایش قابلیت آنها در استفاده مؤثر از تمامی سرمایه‌های فکری موجود، بهتر است این تحقیق در تمامی دانشگاه‌ها بررسی شود تا به غنای این موضوع افزوده شود. همچنین در این تحقیق برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شده است، بنابراین پیشنهاد می‌شود از سایر روش‌های جمع‌آوری اطلاعات در تحقیقات استفاده شود.

- ۵- رضانیور نرگسی، قاسم؛ رضانیور نرگسی، سمیه؛ غفاری، علی؛ عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه کارآفرینی فناورانه در شرکت‌های دانش‌بنیان مستقر در پارک‌های علم و فناوری در ایران، توسعه کارآفرینی، دوره ۸، شماره ۴، ص ۷۶۶-۷۴۹، ۱۳۹۴.
- ۶- فیروزپور، زهرا؛ شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر در توسعه کارآفرینی شرکت‌های دانش‌بنیان مستقر در پارک علم و فناوری، پایان‌نامه، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۲.
- ۷- امینی، محمد؛ تمنایی‌فر، محمدرضا؛ غلامی علوی، صدیقه؛ ارزیابی قابلیت‌های کارآفرینی دختران دانشجو، فصلنامه علمی پژوهشی زن و جامعه، سال ۳، شماره ۴، زمستان، ص ۱۳۸-۱۱۵، ۱۳۹۱.
- ۸- اسمعیل تبار، مهدی؛ مهارت و کارآفرینی، قابل دسترسی در: <http://alghalam.persianblog.ir>، ۱۳۸۹.
- ۹- پوررضا، محمد سعید؛ درآمدی بر اصول و مبانی کارآفرینی، تهران، فرانما، ۱۳۹۳.
- ۱۰- هیمسترچ، ابرت‌دی؛ پیترز، مایکل‌بی؛ کارآفرینی. ترجمه سیدعلیرضا فیض‌بخش و حمیدرضا تقی‌پاری؛ انتشارات علمی دانشگاه صنعتی شریف، ۱۳۸۳.
- ۱۱- احمدپور داریانی، محمود. کارآفرینی (تعاریف، نظریات، الگوها). انتشارات شرکت پردیس، ۱۳۷۹، ص ۷۵.
- ۱۲- صمد آقایی، جلیل؛ از کارآفرینی تا جان‌آفرینی. مجله تدبیر. شماره ۸۷، آبان، ۱۳۷۷.
- ۱۳- هیگینز، جیفرام؛ کارآفرینی: ۱۰۱ تکنیک حل خلاق مسأله، ترجمه محمود احمدپورداریانی، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۱.
- ۱۴- استونر، جیفری. زی. اف. فریمن؛ آر. ادوارد. گیلبرت؛ دانیل، آر؛ مدیریت، ترجمه علی پارسیان و سیدمحمد اعرابی، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۷۹.
- ۱۵- احمدپورداریانی، محمود؛ عزیزی، محمد؛ کارآفرینی، انتشارات محراب قلم، ۱۳۸۳.
- ۱۶- حسینی‌خواه، علیرضا؛ سلیمی، جمال؛ رستگار، احمد؛ آیا می‌توان کارآفرینی را آموزش داد؟ مجموعه مقالات اولین همایش ملی مدیریت کارآفرینی تهران، ۱۳۸۵.
- ۱۷- پورآتش، مهتاب؛ کارآفرینی، راهکاری در جهت اشتغال دانش‌آموختگان آموزش‌های علمی - کاربردی کشاورزی، مجموعه مقالات همایش توسعه کارآفرینی در آموزش‌های علمی کاربردی کشاورزی، انتشارات مؤسسه آموزش عالی علمی کاربردی جهاد کشاورزی، زمستان ۱۳۸۷، صص ۱۸۵-۱۷۷.
- ۱۸- تاج‌آبادی، رضا؛ مشایخی، کریم؛ شعبانی، سمیه؛ اهمیت و کاربرد آموزش‌های علمی- کاربردی در کارآفرینی و اشتغال، مجموعه مقالات همایش توسعه کارآفرینی در آموزش‌های علمی کاربردی کشاورزی، انتشارات مؤسسه آموزش عالی علمی کاربردی جهاد کشاورزی، زمستان ۱۳۸۷، صص ۶۵۸.
- ۱۹- فیض، داود؛ صفایی، میلاد؛ ارزیابی و مقایسه ویژگی‌های شخصی کارآفرینان دانشجویان دانشکده‌های مختلف دانشگاه سمنان، دوره ۲، ش ۲، پیاپی ۶، پاییز ۱۳۸۸، صص ۱۵۸-۱۳۷.
- ۲۰- اکبری، کرمان‌الله؛ نقش نظام آموزشی - پژوهشی در توسعه‌ی کارآفرینی، مجموعه مقالات کارآفرینی و فناوری‌های اطلاعات پیشرفته، ۱۳۸۰.
- ۲۱- احمدپور، امیر؛ قاسمی، حیدر؛ علیخانی دادوکلایی، مهدی؛ عامل‌های مؤثر بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان آموزش‌کننده کشاورزی، فصل‌نامه پژوهش مدیریت کشاورزی، شماره ۳۲، بهار ۱۳۹۴، صص ۴۰-۲۶.
- ۲۲- صالحی، کیوان؛ مرادی پردنجانی، حجت‌اله؛ نقش آموزش‌های دانشگاهی در توسعه قابلیت‌ها و فعالیت‌های کارآفرینی دانشجویان، پژوهش‌های مدیریت راهبردی، سال بیست و یکم، شماره ۵۷، بهار و تابستان ۱۳۹۴، صص ۸۱-۵۷.
- ۲۳- مالک‌پور، کامران؛ دلاور، علی؛ نقش آموزش‌های دانشگاهی بر ایجاد روحیه کارآفرینی و راهکارهای ارتقاء آن، پژوهش‌های تربیتی شماره ۳۱ - پاییز و زمستان ۱۳۹۴، صص ۵۸-۳۲.
- ۲۴- خسروی، علی‌اکبر؛ کشتکاری، ژینوس؛ میرزایی، محمدعلی؛ بررسی میزان هماهنگی برنامه درسی اجرا شده دوره کارشناسی‌ارشد رشته علوم تربیتی با مهارت‌های کارآفرینی، دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی سال ۵، شماره ۹، بهار و تابستان ۱۳۹۳، صص ۱۲۳-۱۰۷.
- ۲۵- صالحی عمران، ابراهیم؛ یغموری، سعید؛ مهارت‌های اشتغال‌زای بازار کار با توجه به اقتصاد جهانی در برنامه‌های درسی آموزش عالی. مطالعات برنامه درسی، ش ۱۶، ۱۳۸۹، صص ۱۸۸-۱۶۵.

square=1213.58, df=321, P-value=0.00000, RMSEA=0.083

شکل ۳- آماره T-value آزمون متغیرهای تأثیر آموزش دانشگاهی بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی های زنان

۷- مراجع

- ۱- کوثری، مریم؛ نوروززاده، رضا؛ تبیین ویژگی‌های عناصر چهارگانه برنامه درسی مقطع کارشناسی با تأکید بر پرورش مهارت‌های کارآفرینی، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، شماره ۴، جلد ۱۵، ۱۳۸۸، صص ۱۸-۱.
- ۲- سالار زار، ملیتو؛ مقدمه‌ای بر کارآفرینی، ترجمه‌ی سیامک نطاق، تهران، سازمان بهره‌وری ملی ایران، ۱۳۷۶.
- ۳- مقیمی، سید محمد؛ کارآفرینی و عوامل مؤثر بر آن تهران، فرهنگ مدیریت، سال دوم، شماره ۵، ۱۳۸۳، صص ۱۷۷-۱۰۷.
- ۴- ابراهیمی، ناصر، بررسی عوامل مؤثر بر کارآفرینی در ایران در کوتاه‌مدت و بلندمدت، پایان‌نامه، دانشگاه پیام‌نور استان تهران، مرکز تهران غرب، ۱۳۹۵.

- ۲۶- صالحی عمران، ابراهیم؛ و رستمی، فرخنده؛ بررسی تأثیر آموزش‌های دانشگاهی در پرورش ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان. فصلنامه مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، دوره ۱، شماره ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۸.
- ۲۷- بهزادیان‌نژاد، قربان؛ ضرورت توجه به کارآفرینی و فناوری‌های پیشرفته، مجموعه مقالات کارآفرینی و فناوری پیشرفته، ۱۳۸۰.
- ۲۸- بخشانی، صفیه؛ تأثیر محیط آموزشی (دانشگاه) بر ارتقاء مهارت‌های کارآفرینی دانش‌آموختگان، یازدهمین همایش ملی حسابداری ایران، ۱۳۹۲.
- 29- Rasmussen, E., & Srheim, R., Action – based Entrepreneurship Education. *Technovation*, (26), 2006, pp. 185- 194.
- 30- Olagunju, Y., *Entrepreneurship small scale business enterprises development in Nigeria*, Ibadan Press Llc, 2004.
- 31- Adeyemo, S., Understanding and acquisition of entrepreneurial skills: A pedagogical re-orientation for classroom teacher in science education, *Journal of Turkish Science Education*, 6 (3), 2009, 57- 65.
- 32- Morrison, J. L., *Environmental Scanning*, www.horizon-unc-edu/courses/papers/envirosan/default.asp. 52k-28, 2000.
- 33- Clark, B., R., *The Entrepreneurial university: Demand and response tertiary education and management*, 387, 1998.
- 34- Klofsten, M., *Management Entrepreneurship: Way a Head*, London, 1997.
- 35- Niyonkuru, R., *Entrepreneurship education at tertiary institutions in RMANDA: A situation analysis*, department of management, faculty of economic and management science, university of the western cape, May 2005.
- 36- Lepisto, j., & Ronkko, M.L., Teacher students as future entrepreneurship educators and learning facilitators, *Education + Training*, 55(7), 2013, pp. 641 – 653.
- 37- Henesmark, H. , Introduction to Special Issue on Science Policy Dimensions of the Triple Helix of University industry government Relations, *Science and Public Policy*, Vol.24, No.1, 2003.
- 38- Steffensen, M., E. M. Rogers & Speakman, K., Spin-offs from research centers at a research university, *Journal of Business Venturing* 15, 2001, p. 93-111.
- 39- Tessema, G. D. Impact of entrepreneurship education on entrepreneurial intentions of business and engineering students in Ethiopia, *African Journal of Economic and Management Studies*. 3(2), p.258 – 27, 2012.
- 40- Küttim, M., Kallaste, M., Venesaar, U., Kiis, A., *Entrepreneurship Education at University Level and Students' Entrepreneurial Intentions*, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 110, pp. 658 – 668, 2014.
- 41- Khan, E. A., Nabi, N. U., *Entrepreneurial Education at University Level and Entrepreneurship Development*, *Education and Training*, January, pp. 1-25, 2017.
- 42- Byun, C. G., Sung, C. S., ID J. Y. P., and Choi, D. S., A Study on the Effectiveness of Entrepreneurship Education Programs in Higher Education Institutions: A Case Study of Korean Graduate Programs, *Journal of open innovation; Technology, Market and Complexity*, 4, 26, pp.1-14, 2018.